

Katja Pesjak

Starševstvo v reorganiziranih družinah v Sloveniji

POVZETEK: Članek obravnava dinamiko odnosov med biološkimi starši in otroki ter med socialnimi starši in otroki z vidika vsakdanjega življenja v reorganiziranih družinah v Sloveniji. Glavni cilj je bil s pomočjo osebnih intervjujev odgovoriti na tri vprašanja: ali se in kako se redefiniirajo odnosi med biološkimi starši in otroki v reorganiziranih družinah, kako biološki starši dojemajo odnose med novimi partnerji in otroki ter kako socialni starši dojemajo odnose med njimi in partnerjevimi otroki. Odnosi med biološkimi starši in otroki se preoblikujejo v kontekstu oblikovanja novih partnerstev. Dojemanja odnosov med socialnimi starši in otroki ter elementov oblikovanja odnosov izhajajo iz življenja v enostarševski in reorganizirani družini ter iz izkušenj starševstva v nuklearni družini. Dojemanja socialnih staršev se vežejo na predpostavke vloge socialnega starša oz. na predpostavke spola.

KLJUČNE BESEDE: biološko starševstvo, socialno starševstvo, determinante oblikovanja odnosov med starši in otroki, dojetanje odnosov med socialnimi starši in otroki

1 Uvod

V članku so analizirane zbrane zgodbe parov, ki živijo v reorganiziranih družinah. Analiza intervjujev je bila usmerjena v razkrivanje dinamike odnosov med biološkimi starši in otroki ter med socialnimi starši in otroki oz. natančneje v prepoznavanje temeljev preoblikovanja odnosov med biološkimi starši in otroki v reorganiziranih družinah, prepoznavanje elementov oblikovanja dojetanj odnosa med socialnimi starši in otroki, na elemente oblikovanja teh odnosov ter na dinamiko oblikovanja odnosov med socialnimi starši in otroki.

Reorganizirane družine so življenjske skupnosti, kjer ima vsaj ena odrasla oseba otroka iz prejšnje partnerske zveze. Novi/-a partner/-ka ima v tej družinski obliki vlogo socialnega starša, in sicer v razmerju do otroka iz partnerkine/partnerjeve pretekle zveze (Ganong in Coleman 2004). Glede na pomanjkanje raziskav o reorganiziranih družinskih oblikah¹ v Sloveniji članek v kontekstu poznomodernih družbenih spre-

1. V prispevku uporabljam izraz reorganizirana družina in posledično tudi izraze, kot so reorganizirana družinska struktura, oblika ipd.

memb (upadanje števila porok, povečevanje števila razvez zakonskih zvez in ločitev² itd.) prinaša nova spoznanja o prepoznavanju in razumevanju pluralnosti dinamik vsakdanjih družinskih potekov v Sloveniji.

Pozna modernost ne pomeni revolucionarnega predrugačenja vzorcev preteklega modernega obdobja, ampak gre za kombinacijo procesov v poznomoderni družbi, ki predstavljajo kontinuiteto in diskontinuiteto z moderno družbo (Švab 2001). Pojavljajo se kvalitativno novi pojavi z drugačnim obsegom in novo intenziteto (Giddens 1990). Poznomoderna družba s svojo dimenzijo eksplicitno izražene tveganja, pomenom trga, zaposlovanja in izobrazbe, intenzivirano časovno dinamiko, organizacijo in načrtovanjem znotraj družinskih skupnosti, detradicionalizacijo, individualizacijo in procesom globalizacije v vsakdanje življenje vnaša nove dimenzije, ki zahtevajo nove prilagoditvene strategije (Beck in dr. 1994). Omenjene spremembe na sistemski ravni se v mikrosferi vsakdanjega življenja med drugim zrcalijo kot spremembe v zasebnosti in družinah (pluralne družinske oblike, pluralizacija družinskih življenjskih potekov, spremenjene ideologije družinskega življenja) ali, povedano drugače, v modernosti je za zagotavljanje družbene funkcionalnosti družine zadostoval en družbeno legitimen družinski model, tj. jedrna družina, danes pa funkcionalnost legitimno zagotavljajo heterogene družinske oblike (Švab 2001). V poznomoderni družbi se oblikuje neke vrste *pogajalska družina* (Beck 1992), družinske oblike in načini vsakdanjega družinskega življenja pa se preoblikujejo in redefiniirajo glede na družbeno-kulturni kontekst, ideologije, posameznikova izkustva ipd. Obenem je družinsko življenje – kot tudi predstave o njem – produkt družbene konstrukcije (Arendell 1997a).

Zato v članku izhajam iz socialno-konstruktivistične perspektive, ki družinsko življenje razlaga kot spremenljivo. S ciljem obravnavati starševstvo v reorganiziranih družinah v Sloveniji pa izhajam iz predpostavke, da vsakdanje družinsko življenje v reorganiziranih družinah temelji na drugačnih osnovah kot v nuklearnih družinah. Razlikovanje ne izvira iz družinske oblike, ampak predvsem iz še vedno obstoječe ideologije nuklearne družine, ki jo podpirata ideologija biološkega starševstva oz. družbeno-kulturni pomen vloge materinstva kot temeljnega konstitutivnega elementa modela nuklearne družine (Arendell 1997b; Oakley 2000; Švab 2002). Ideologija nuklearne družine je utemeljena v favoriziranju biološkega starševstva ter razumevanju razmerja med materjo in otrokom kot primarnega in ekskluzivnega, medtem ko je očetovska vloga razumljena kot podporna in asistentska oz. dopolnilna (Švab 2001). Družbeno-kulturno predstavljanje socialnih staršev pa je sinteza mitov, stereotipov in ideološke usmerjenosti k pomembnosti biološkega starševstva, s tem pa se socialno starševstvo prek medijev in literature družbeno oblikuje, ohranja ter reproducira. V pravljičah, literaturi z vsebino za odrasle, časopisih in filmih so socialni starši in otroci predstavljeni na način, ki stigmatizira (Claxton-Oldfield 2000; Claxton-Oldfield in

2. SSKJ *razvezo* interpretira kot pravni izraz za prenehanje pravnega razmerja. (SSKJ IV, 1991: 425) *Ločitev* je oznaka, uporabljena v cerkvenem pravu, ko zakonca pretrgata zakonsko skupnost (SSKJ II, 1975 : 629 – 630). V prispevku uporabljam izraz *razveza* za prekinitev zakonske zveze, *ločitev* pa za prekinitev razmerja oz. kohabitacije.

dr. 2002). Literarna konstrukcija biološkega in socialnega starševstva se najpogosteje odvija v kontekstu oblikovanja naravnosti biološkega starševstva in stigmatizacije socialnega starševstva. Literatura je v funkciji ideološkega orodja, ki reproducira in utrjuje ideologijo nuklearne družine, novodobne priredbe klasičnih literarnih pravljic pa so deloma poizkus denaturalizacije nuklearne družine. Pravljica Pripoved o jabolku³ je predelava Sneguljčice in govori o jabolku kot simbolu naklonjenosti in ljubezni med socialno materjo in deklico. Deklica s strahom ugrizne v jabolko, saj je prepričana, da je strupeno, ker ji ga ponudi socialna mati, in se skoraj zamuži, ker ga zaradi panike ne uspe pogoltniti. Ko se ponovno zave, še enkrat zagrizne v jabolko in ugotovi, da je sladko in sočno. Zgodba govori o ljubeči vezi med socialno materjo in njeno pastorko ter s tem nakaže težnjo po dekonstrukciji monopola bioloških staršev nad konceptom starševske ljubezni (Burcar 2009).

Diskriminatorno obravnavanje reorganiziranih družin ne poteka le na simbolni ravni, temveč je prisotno tudi v političnem oz. zakonodajnem kontekstu, kjer v okviru formalnopravne definicije družine⁴ proces družinske pluralizacije ni realiziran. Kot subjekt politike se ohranja družina, in ne posameznik, koncept družinske pluralnosti pa ne zajema vseh oblik in načinov družinskega življenja. S temeljno konceptualizacijo družine kot nuklearne oblike reorganizirane družine niso subjekt družinske politike in družinskega prava, posledično pa ostajajo brez pravne zaščite, zato so pravice in dolžnosti med člani reorganiziranih družin dogovorjene, ne pa tudi pravno opredeljene (Švab 2003).

Prav zaradi diskriminacije reorganiziranih družin kot drugačnih zaradi socialne dimenzije starševstva je dinamika vsakdanjega življenja reorganiziranih družin drugačna od dinamike vsakdanjega življenja v nuklearnih družinah (Ganong in Coleman 2004; Stewart 2007). V tem kontekstu vidim tudi pomembnost raziskovanja tega pojava. Raziskovanje in analiziranje reorganiziranih družin je pomembno zaradi pojava samega, zaradi pomanjkanja informacij o specifičnosti pojava in, nenazadnje, zaradi pomanjkanja praktičnih smernic delovanja v družbi (oblikovanje skupin za samopomoč, podporne strokovne službe, poznavanje tematike in svetovanje ipd.).

2 Starševstvo v reorganiziranih družinah

Statistični podatki za tujino navajajo, da je najpogostejši tip reorganizirane družine materinska reorganizirana družina s socialnim očetom⁵ (Ganong in Coleman 2004; Stewart 2007). Podatkov za slovenski prostor ni, saj so reorganizirane družine v Sloveniji praktično neraziskane, kljub temu da število tovrstnih družinskih oblik narašča (Čaćinovič Vogrinčič 1995; Filipčič 2002). Analize longitudinalnih raziskav s področja odnosov med materami in otroki v materinskih reorganiziranih družinah

3. Emma Donoghue: *The Tale of the Apple* (Burcar 2009).
4. Uvodne določbe, 2. člen: »Družina je življenjska skupnost staršev in otrok, ki zaradi koristi otrok uživa posebno varstvo« (Zupančič in Novak 2008).
5. Materinska reorganizirana družina s socialnim očetom je družina, v kateri živi biološka mati z otrokom in novim partnerjem, ki je otrokov socialni oče (Ganong in Coleman 2004).

skladno navajajo, da je materinstvo oteženo v začetkih oblikovanja reorganizirane družine, po začetnem prilagoditvenem obdobju pa sta posredovanje pravil in nadzor primerljiva z vzgojo v nuklearnih družinah. Kljub temu da različne raziskave navajajo različne podatke o stilih materinstva, so si enotne, da prehod v reorganizirano družino spremeni odnos med materjo in otrokom (Bray in Berger 1993; Thomson in dr. 2001). V začetnem obdobju oblikovanja reorganizirane družine je namreč žensko dojemanje njene vloge razdeljeno. Je mati in je partnerka, in ti dve vlogi nista komplementarni, predvsem pa izstopa časovna determinanta, saj je ženska v vlogi matere dlje kot v novem partnerskem odnosu. Stewartova (2007) pravi, da gre za anomalijo reorganizirane družine, ker se starševski odnos oblikuje pred partnerskim, in posledično se matere v reorganiziranih družinah najpogosteje vidijo kot zaščitnice svojih otrok. Weaverjeva in Colemanova (2005) sta v svoji raziskavi o rezidenčnih bioloških materah identificirali štiri dimenzije materinske vloge, ki se pogosto kažejo v reorganiziranih družinah: nadzorovanje, branjenje, mediacija in interpretacija. Kot nadzornica mati nadzoruje količino stikov med socialnim očetom in otrokom, branjenje se navezuje na zagotavljanje varnosti, pravičnosti in dobrobiti otroku, matere kot mediatorke skušajo preprečevati morebitne konflikte med otrokom in novim partnerjem, rešujejo manifestne konflikte ter urejajo situacije po konfliktih; zadnja, interpretativna dimenzija materinske vloge pa ima pojasnjevalni in izobraževalni namen, ko matere skušajo nove partnerje poučiti o otrocih oz. otrokom razložiti partnerjevo vedenje.

Študije o nerezidenčnih bioloških starših⁶ se večinoma osredotočajo na pogostost stikov in izvajanje finančnih obveznosti do otrok. Malo je znanega o tem, v kolikšni meri nerezidenčni biološki starši ostajajo otrokovi ožji družinski člani. Analiza (Stewart 1999) je pokazala, da spol nerezidenčnih bioloških staršev ni determinanta vključevanja v odnose z otroki. Vpletenost nerezidenčnih bioloških staršev obeh spolov je skorajda enaka. Nerezidenčne biološke matere sicer pogosteje navezujejo stike prek medijev (telefon, internet), pogostost osebnih srečanj nerezidenčnih bioloških staršev obeh spolov pa variira zanemarljivo (Stewart 1999, 2001). Za oba biološka starša velja, da na različne načine preoblikujeta odnos do otroka. Razloge za razlike v intenzivnosti vpletanja nerezidenčnih bioloških staršev v odnose z otroki je torej smiselno iskati kje drugje, ne pa v spolnih značilnostih staršev. Najpogosteje se vežejo na vlogo oz. status nerezidenčnosti (Smart in Neale 1999).

Pri oblikovanju in ohranjanju odnosov med nerezidenčnimi biološkimi starši in otroki so pomembni pogostost druženja, trajanje druženja in kakovost skupnega preživljanja časa. Dejavniki, ki ovirajo nerezidenčne biološke starše pri izgradnji in ohranjanju odnosa z otrokom, so čustvena prizadetost, zavračanje in očitki s strani otroka, rezidenčnega biološkega starša in socialnega starša ter doživljanje sebe v vlogi starša kot nekompetentnega. Poleg naštetega so stiki pogojeni tudi s strukturnimi

6. Status rezidenčnosti se v kontekstu reorganizirane družinske oblike veže na enoto gospodinjstva. Rezidenčne osebe so družinski člani v reorganizirani družini, ki bivajo v enoti gospodinjstva. Nerezidenčne osebe so družinski člani, ki v enoto gospodinjstva prihajajo po dogovoru ali pa fizično sploh niso prisotni v gospodinjstvu (Ganong in Coleman 2004).

ovirami, kot so čas, prostor, ekonomsko stanje, izobrazba ipd. (Ganong in Coleman 2004; Stewart 1999).

Za ameriški in evropski kulturni prostor velja, da je skladno z nizkim deležem nerezidenčnih bioloških mater, ki pa se v zadnjem desetletju povečuje, delež nerezidenčnih bioloških očetov prevladujoč (Stewart 2007). V Sloveniji je v letu 2004 delež dodelitve otrok po razvezi materam (rezidenčne matere) prvič padel pod 50, kar se je kontinuirano ohranjalo do leta 2008. Ob razvezi je skrbništvo nad otroki dobilo manj kot 50 % mater. Delež moških skrbnikov (rezidenčni očetje) je najvišjo vrednost dosegel leta 2001, ko je bilo 125 (5,5 %) razvez, v katerih so skrbništvo nad otroki dobili očetje (SURS 2010a). Nerezidenčni biološki očetje so pogosto tarča očitkov rezidenčnih bioloških mater, da so neodgovorni in da v času stikov ne opravljajo vzgojne starševske dimenzije. Podatki kažejo, da približno polovica otrok ločenih staršev popolnoma izgubi stik z nerezidenčnimi biološkimi očeti, četrtnina pa jih stike ohranja vsaj enkrat tedensko (Ganong in Coleman 2004; Stewart 1999). Sicer pa so odnosi med nerezidenčnimi biološkimi očeti in otroki najpomembneje pogojeni z dojemanjem in izvajanjem očetovske vloge v nuklearni družini. Očetje, ki so se že pred prekinitvijo partnerskega razmerja aktivno vključevali v družinsko življenje in očetovstvo, tudi po prekinitvi partnerskega razmerja ohranjajo pogoste stike z otroki (Stone in McKenry 1998; Cooksey in Craig 1998).

Najpogosteje raziskovan odnos v raziskovanju reorganiziranih družin je odnos med socialnim staršem in otrokom; ta odnos ima po mnenju mnogih avtorjev ključen vpliv na življenje v reorganiziranih družinah (Berg 2003; DeLongis in Preece 2002; Ganong in dr. 1999). Socialni starš vstopa v že obstoječi sistem, kjer prevladujeta biološki starš in otrok, ki imata skupno družinsko zgodovino in izkušnjo življenja v enostarševski družini (Stewart 2007). Socialni starši so pod vplivom družbenih in družinskih zahtev ter pričakovanj, institucionalnih smernic delovanj in vedenj je malo, zaradi desetletja dolge prevlade modela nuklearne družine⁷ pa se zahteve, pričakovanja in smernice največkrat orientirajo po nuklearnih življenjskih skupnostih. Vloga socialnega starša v reorganizirani družini zahteva različna udejstvovanja tudi glede na spol socialnega starša, in ne le različna udejstvovanja glede na vlogo socialnega starša per se (Cohen in Fowers 2004; Doodson in Morley 2006; Fine in dr. 1997; Hofferth in Anderson 2003). Večina rezidenčnih socialnih staršev je moških, kar pomeni, da živijo skupaj s partnerko in njenimi otroki, za socialne matere pa velja, da jih je le 10 % rezidenčnih, 90 % pa nerezidenčnih (Doodson in Morley 2006; Weaver in Coleman 2005). Tudi one se soočajo, tako kot socialni očetje, z nejasnimi družbenimi in individualnimi pričakovanji ter s prešibko družbeno in institucionalno podporo. Ena redkih jasnih stalnic v vlogi socialne matere je, da si ženske ne želijo vloge »zlobne mačehe«, ki se socialnim materam – zgodovinsko gledano – stereotipno lepijo (Weaver in Coleman

7. Petdeseta leta prejšnjega stoletja kot zlata doba družine so nudila dolgotrajno družbeno stabilnost. Kasnejše fragmentiranje družin in družinskega življenja je imelo pomemben vpliv na družbeno-kulturni kontekst (ideje o zatonu institucije družine, poudarjanje materinstva in družinskosti ipd.) (Cheal 2002).

2005). Poleg tega je pri socialnem starševstvu pomemben dejavnik družbena vloga materinstva, ki je pripisana ženskemu spolu in ki socialne matere intenzivno določa v njihovem delovanju, obnašanju in pričakovanjih (Dainton 1993; Doodson in Morley 2006; Weaver in Coleman 2005). Socialne matere svojo identiteto socialnega starša oblikujejo predvsem okrog mita o zlobni mačehi in o brezpogojni, takojšnji ljubezni do partnerjevih otrok (Dainton 1993). Sicer pa osebna pričakovanja o vlogi socialne matere – podobno kot pri moških – variirajo glede na čas, ki ga socialne matere preživljajo z otroki, starost otrok, trajanje zveze in glede na to, ali ima ženska biološke otroke (Weaver in Coleman 2005).

Vloga socialnega starša je, tako kot institucija reorganizirane družine nasploh, institucionalno nedoločena in družbeno-kulturno nepodprta. Njene temeljne značilnosti so nedorečenost, prepletanje z drugimi vlogami in posledično konflikti med različnimi vlogami (Ganong in Coleman 2004; Stewart 2007).

3 Metoda

3.1 Besedila

Empirično gradivo članka je 30 polstrukturiranih poglobljenih intervjujev. Sodelujoči akterji so bili pari v reorganiziranih družinah. Ker so v kontekstu elementov vsakdanjega družinskega življenja dojemanja in prakse raznovrstne, so bili intervjuji izvedeni ločeno, z vsakim partnerjem posebej. Izhajajoč iz družbeno-kulturne orientacije do družinskega življenja (prevlada in favoriziranje modela nuklearne družine), je bila tako zagotovljena optimalna raven verodostojnosti pridobljenih podatkov tako s strani bioloških kot s strani socialnih staršev. Namreč, prvi intervju je par opravil skupaj, socialni oče pa je še isti dan po telefonu spremenil nekaj izjav o odnosu s partnerkinim otrokom. Zato so bili v nadaljevanju vsi intervjuji opravljeni z vsakim partnerjem posebej. Intervjuji so se nanašali na vprašanja o odnosih med biološkimi starši in otroki ter med socialnimi starši in otroki, na vprašanja o oblikovanju in dinamiki odnosov ter vprašanja o dojemanju odnosov pri bioloških in socialnih starših. Različna dojemanja, ki izvirajo iz neenotnih družinskih zgodovín, so namreč eden od morebitnih virov konfliktov v reorganiziranih družinah.

3.2 Vzorčenje

Sodelujoče v raziskavi, intervjuvance in intervjuvanke, sem poiskala v lastni neformalni socialni mreži. Nato sem s ciljem zagotavljanja večje verjetnosti heterogenosti vzorca z metodo snežne kepe vzorec razširila na 30 enot. V intervjujih je sodelovalo 15 bioloških staršev in 15 socialnih staršev. 11 oseb je bilo rezidenčnih bioloških staršev (3 očetje, 8 mater), 4 osebe so bile nerezidenčni biološki starši (4 očetje), 11 sodelujočih je bilo rezidenčnih socialnih staršev (3 socialne matere, 8 socialnih očetov) in 4 nerezidenčni socialni starši (4 socialne matere).

Demografske značilnosti vzorca kažejo, da intervjuvanci in intervjuvanke sodijo v starostno skupino med 30 in 55 let, imajo v povprečju srednješolsko izobrazbo, so zaposleni in so v srednjem ekonomskem razredu (merilo je povprečna plača v Republiki

Sloveniji⁸). Pari, zajeti v raziskavo, imajo vsaj enega otroka iz pretekle veze. Skupno število otrok (rezidenčnih in nerezidenčnih) je 63 (28 fantov in 35 deklet), med njimi je 12 otrok nerezidenčnih (6 fantov in 6 deklet), 51 pa rezidenčnih (22 fantov in 29 deklet). 21 otrok sodi v starostno skupino 0–6 let, 25 v starostno skupino 7–13 let in 17 v starostno skupino 14–22 let. Otroci v raziskavo niso bili vključeni neposredno. Temeljni pogoj za sodelovanje v študiji je bila družinska oblika reorganizirane družine.

3.3 Analiza

30 opravljenih intervjujev sem s soglasjem intervjuvanih oseb posnela. Posnetki intervjujev so bili dobesedno pretipkani, kar je pomembno zaradi ohranjanja informacij o kontekstu vsakdanjega življenja sodelujočih; identiteta intervjuvancev ni razkrita, saj so imena spremenjena. V drugi fazi analize sem transkribirana besedila večkrat prebrala ter prebiranja zaključila z oblikovanjem vsebinskih povzetkov in njihovo interpretacijo. Z interpretacijo besedil sem pridobila podatke o različnih segmentih vsakdanjega družinskega življenja v reorganiziranih družinah (opravljanje družinskega dela, odnosi med družinskimi člani, družinska struktura in dinamika itd.). V naslednji fazi sem pridobljene podatke razvrstila v smiselne pomenske enote (odnosi med biološkimi starši in otroki, odnosi med socialnimi starši in otroki, elementi in dinamika izgradnje odnosa med družinskimi člani v reorganiziranih družinah), ki so v skladu z mojim izhodiščnim interesom, tj. analizo dinamike odnosov med biološkimi starši in otroki ter med socialnimi starši in otroki, vodile do pomembnih zaključkov. V zadnji, četrti fazi sem analizirala biološko in socialno starševstvo v vsakdanjem družinskem življenju reorganiziranih družin.

4 Ugotovitve

4.1 Redefiniranje odnosov med biološkimi starši in otroki v reorganiziranih družinah

Analiza intervjujev je pokazala, da se odnosi med rezidenčnimi biološkimi materami in otroki v začetnem obdobju življenja v reorganiziranih družinah spremenijo zaradi oblikovanja in ohranjanja novega partnerskega razmerja. Zaradi usmeritve v novo partnersko razmerje, ki se je oblikovalo po obdobju življenja v enostarševski materinski družini, matere otrokom namenjajo znatno manjši delež časa in pozornosti kot pred oblikovanjem reorganizirane družine. Poleg samega partnerstva odnos med rezidenčno biološko materjo in otrokom redefinira tudi prisotnost novih družinskih članov (partnerjevi otroci iz preteklih vez, skupni otroci novega para).

Matic naju je popolnoma okupiral. Matic je vlekel na svojo stran, Boštjan (partner – op. a.) pa tudi včasih. Kakor bi me vlekla. Moj odnos se je spremenil toliko, da sem del časa dala tudi Boštjanu. (Darja, 38 let, rezidenčna biološka mati.)

8. Merilo za uvrstitev posameznikov v srednji ekonomski razred je bila povprečna plača v Sloveniji, ki je maja 2010 kot povprečje zadnjih treh mesecev znašala 961,31 € (SURS 2010b).

V začetnem obdobju oblikovanja reorganizirane družine so ženske razpete med vlogo partnerke in vlogo matere, in ti dve vlogi nista združljivi. Nezdržljivost med vlogama v reorganizirani družini izvira predvsem iz časovne diskrepance med vlogo matere in vlogo partnerke, saj je bil starševski odnos oblikovan pred partnerskim, posledično pa se je oblikovala in utrdila tudi posebna dinamika vsakdanjega življenja (skupna izkušnja življenja v nuklearni družini, prehod v enostarševsko družino, načini organizacije prostora in časa ...). Novi partnerji z vzpostavitvijo novih odnosnih razmerij med družinskimi člani v enostarševskih družinah predstavljajo spremembe vsakdanje dinamike in strukture ter generirajo oblikovanje novih vlog. Začetne ambivalentnosti okrog oblikovanja in ohranjanja nove partnerske vloge se kažejo kot neskladnost med že dalj časa obstoječo materinsko vlogo in partnersko vlogo, kar pa s trajanjem reorganizirane družine izzveni.

Ko sem bila še z bivšim, pa ko sva bile z Mašo same, sem se z Mašo maksimalno ukvarjala (sva risali, ustvarjali, rožice nabirali). Ko sem bila s Tinetom, sem jo pa na začetku zapostavljala. Ko pač razvijaš odnos. Ker sem hotela, da se midva s Tinetom čim bolj razumeva, in nisem imela več toliko časa za njo. Čeprav sedaj spet gradim, kar sva imeli, je pa trajalo kar nekaj časa. (Maja, 34 let, rezidenčna biološka mati.)

Glede na študijo Weaverjeve in Colemanove (2005) je pričujoča empirična raziskava potrdila pogosto prisotnost dimenzije zagovarjanja in branjenja otroka ter dimenzije mediacije. Konstitutiven element obeh dimenzij je ocena biološke matere, da je socialni starš nekompetenten za upravljanje vsakdanjega življenja otroka, to pa zato, ker otroka ne pozna zadosti. Omenjeni dimenziji materinske vloge imata svoje temelje v obdobju življenja v enostarševski, materinski družini in sta časovno pogojeni, saj s trajanjem obdobja v reorganizirani družini intenziteta izvajanja teh dimenzij upada, sama prisotnost pa se kontinuirano ohranja.

Drugače je bil pa Žan obupen do Aleksandra – ubogati ni nič hotel na začetku ... ravno zato, ker sem jaz napako delala. Sem ga stalno zagovarjala, sem se tudi pred Aleksandrom za njega potegnila. Potem mi je pa Žan naslednji dan ali pa že čez pol ure rekel: »Mami, a vidiš, kakšen je.« In še bolj raste sovraštvo in še bolj neposlušnost raste. Odkar pa jaz delam tako, da rečem: »Ne, Žan, nisi prav naredil, ubogati je treba,« – čez pol ure čisto druga pesem – Aleksander, a lahko prosim to, mami, jaz bi pa to ... Še vedno pa včasih kaj naredim, da ne bi prišlo do konflikta, ampak to vem samo jaz, noben drug. Če pa Aleksander reče »Žan, pospravi«, pa da vidim, da je res, potem pa potegnem z Aleksandrom in rečem, naj pospravi. Prej sem kontra delala in smo vsi trpeli. (Kaja, 31 let, rezidenčna biološka mati.)

Treba je pogledati tudi položaj rezidenčnih bioloških očetov v reorganiziranih družinah. Statistični podatki za Slovenijo kažejo, da se je med letoma 1997 in 2007 kontinuirano zniževal delež mater, ki so ob razvezi dobile skrbništvo nad otroki. Manjše število skrbnic ni posledica večjega deleža porazvezne dodelitve skrbništva očetom, temveč povečevanja deleža deljenega starševskega skrbništva nad otroki ob razvezah (SURs 2010a). Analiza intervjujev je pokazala, da se v vsakdanjem življenju deljeno skrbništvo nad otroki izvaja s tedenskim prehajanjem otroka iz gospodinjstva matere v očetovo gospodinjstvo.

Odnos rezidenčnih bioloških očetov do otrok se z življenjem v reorganizirani družini bistveno ne spremeni, kar je nasprotno od odnosa med rezidenčnimi biološkimi materami in njihovimi otroki. Odnos se kljub strukturnim in dinamičnim spremembam reorganizirane družinske oblike kontinuirano ohranja v kontekstu odnosa oče–otrok v nuklearni družini; stalno se izvaja tudi vzgojna dimenzija starševske vloge. Narava sprememb v odnosu med rezidenčnimi biološkimi očeti in otroki je pozitivna ter se kaže kot bolj intenzivno očetovstvo v primerjavi z življenjem v nuklearni družini.

Z moje strani se trudim, da se ne bi spremenil. Ga ne ujčkam, ne podkupujem. Odnos se ni spremenil. Delovne navade, branje knjig, prosti čas, šola ... Z njima delam vse (naloge, vse ...). Mogoče pri sebi gledam (pri Juretu, Emi in Mancu), da ko sem doma, da skušam tisti čas z njimi bolj intenzivno preživeti. Ne, da sem samo z njimi. Če imam čas, da namesto da gledam TV, sem z njimi. Mogoče če bi bilo vse normalno (če ne bi bilo ločitve), da ga ne bi. (Žiga, 35 let, rezidenčni biološki oče.)

Intervjuvani rezidenčni biološki očetje se pri oblikovanju partnerskega odnosa ne zapletajo v konflikt vlog partnerjev in očetov, ki pri intervjuvanih rezidenčnih bioloških materah generira spremembe v odnosu do otrok. Temeljna predpostavka oblikovanja in nato ohranjanja odnosa je tako pri rezidenčnih bioloških očetih kot pri rezidenčnih bioloških materah prisotnost otroka. Temeljna razlika pa je bolj ali manj dosledno upoštevanje izhodiščno jasno opredeljene dinamike vsakdanjega družinskega življenja v reorganizirani družini, kar definira naravo spreminjanja odnosa.

Na Sašo sem bil zelo navezan, zadnja leta sem bil veliko jaz z njo sam. Od malega sem jo previjal ... nisem se nič drugače obnašal do Saše. Sem že takoj povedal Klari, da je »take it or leave it«. Sem pač v paketu. Nimam pa jaz nič milosti, da je pri meni na počitnicah. To pa ne. Red mora biti ... Sem tudi jaz jih pustil same in tako. Sta se poštekali. (Matej, 47 let, rezidenčni biološki oče.)

Sem mu pa dala vedeti, da so otroci prva stvar, da če pri otrocih ne bo šlo, da tudi med nama ne bo nič. Otroci so zame prva stvar ... Do Naje pa je Jaka, kot da je ni. Je prav poden. On je ne vpraša, kako je bilo v šoli, ali ima narejeno nalogo, se sploh nič ne vidita. (Lucija, 36 let, rezidenčna biološka mati.)

Študije o odnosih med otroki in nerezidenčnimi biološkimi starši so večinoma usmerjene v pogostost stikov med nerezidenčnimi biološkimi starši in otroki ter na izvajanje finančnih obveznosti nerezidenčnih bioloških staršev do otrok, manj pogosto pa se opazuje samo naravo odnosa med njimi. Tako kot med rezidenčnimi biološkimi starši in otroki se z oblikovanjem reorganizirane družine spremenijo tudi odnosi med nerezidenčnimi biološkimi starši in njihovimi otroki. Spremembe se odvijajo v strukturnih pogojih življenja (različne bivanjske lokacije, reorganizacija časa v novih življenjskih okoljih) in glede na individualne lastnosti (emocije, dožemanje starševske vloge). Bistvenega pomena za redefiniranje starševskega odnosa med nekdanjima partnerjema pa je funkcionalna razrešitev konflikta med vlogo partnerja in vlogo starša.

Ja, štiri leta je bil star. Seveda se je odnos spremenil, ker nisem bil vsak dan pri njem. Prej sva bila stalno skupaj. Ko je bil manjši, je veliko spraševal – »si rekel, da boš prišel, pa te ni bilo ...« – če nisem mogel, če sem se zadržal v službi, pa potem še doma. Povedal sem mu pošteno, in je bilo ene dvakrat malo hudo, potem je pa razumel. Sem imel srečo, sem povedal bivši, da se na otroku pozna, če se kaj umazanega počne. Ni nikoli do tega prišlo. Po ene dveh, treh letih je bilo to idealno. (Iztok, 45 let, nerezidenčni biološki oče.)

Ah, edina ovira je od Leje mami. Včasih. Se ne razumeva, pa malo nagaja, da komplicira, ko hočem vzeti Lejo. (Tine, 35 let, nerezidenčni biološki oče.)

Starševstvo v kontekstu nerezidenčnega biološkega očetovstva je pogojeno z dojemanjem očetovske vloge v nuklearni družini ter s pogostostjo in naravo druženja po ločitvi ali razvezi. Aktivno očetovstvo v nuklearni družinski obliki vodi k uspešnemu vključevanju v vsakdanje družinsko življenje otroka tudi v reorganizirani družini (Smart in Neale 1999). Študija je pokazala, da se pri intervjuvanih nerezidenčnih bioloških očetih, ki živijo v reorganiziranih družinah, dojemanje starševske vloge ni spremenilo, saj stike s svojimi otroki iz preteklih zvez ohranjajo vsaj dvakrat tedensko. Nerezidenčni biološki očetje so vpleteni v vsakdanje družinsko življenje otrok prek aktivnosti, ki so večinoma usmerjene v družinsko delo in prosti čas (gledanje televizije, pomoč na vrtu, v hiši, druženje), kar je glede na pogostost druženja izvedljivo. Nerezidenčni biološki očetje v porazveznem starševstvu ohranjajo dojemanje vpliva očetovstva na razvoj otroka kot konstruktivnega, kljub temu da rezidenčne biološke matere izpostavljajo pojav t. i. *instant očetov*, ki v času skupnega bivanja z otroki ne izvajajo vzgojne starševske dimenzije. Zanimivo je, da umanjkanje vzgojne dimenzije z vidika rezidenčnih bioloških mater ni definitorna točka dojemanja narave odnosa med nerezidenčnimi biološkimi očetmi in otroki pri rezidenčnih bioloških materah.

Odnos mojega bivšega do otrok je precej dober, lahko bi bil pa še boljši. To je zato, ker ga ne obremenjujeta, ne živita z njim. Vzame jih k sebi, kaj jima kupi, gredo skupaj na dopust. (Tanja, 43 let, rezidenčna biološka mati.)

4.2 Biološki starši in njihovo dojemanje odnosov med otroki in socialnimi starši ter prepoznavanje elementov oblikovanja odnosov med otroki in socialnimi starši

Trajanje intervala življenja v enostarševski družini, trajanje same reorganizirane družinske oblike in starševstvo v nuklearni družini so dejavniki, ki pomembno določajo oblikovanje in ohranjanje odnosa med socialnim staršem in otrokom v reorganizirani družini ter dojemanje tega odnosa pri biološkem staršu. Očetje, ki v nuklearnih družinah svoje starševske vloge niso dojemali aktivno, so velik del obveznosti do otrok (vzgoja, varstvo, oskrba) prepuščali materam in na ta način sooblikovali pričakovanja pri materah. Družbena vloga moškega kot glavnega hranilca družine namreč očetom podaja legitimno odsotnost iz vsakdanjega družinskega življenja in istočasno nujno ženske postavlja v položaj mater, ki imajo poleg plačanega dela oz. zaposlitve svoj vsakdan določen tudi z družino, z otrokom (Švab 2001).

Tudi ko sem bila poročena, sem bila z Markom več ali manj sama. Ni bila sploh družina. (Barbara, 35 let, rezidenčna biološka mati.)

Reorganizirane družine v empirični raziskavi so se oblikovale po dve- do triletnem obdobju življenja v enostarševskih družinah kot posledica razveze ali ločitve ter so bile sestavljene iz dvojice en starš in en otrok. Dinamiko vsakdanjega družinskega življenja je pomembno pogojeval otrok, prav tako sta bila na otroka usmerjena porazdelitev razpoložljivega časa, pozornosti, ljubezni in oblikovanje odnosa, ki se je odvijalo med le dvema osebama.

Rezidenčne biološke matere so oblikovale zaščitniško držo do otroka, ki se v reorganiziranih družinah odraža v že prej omenjenih materinskih dimenzijah. S trajanjem reorganizirane družine se družinski člani v vsakdanjem življenju soočajo s pogoji, ki so se oblikovali v času življenja v enostarševskih družinah. Po dveh do treh letih življenja v reorganizirani družinski obliki, ki se lahko označi kot prilagoditveno obdobje, se redefinirani odnosi med rezidenčno biološko materjo in otrokom stabilizirajo. Navedeno je že, da je preoblikovanje odnosa v funkciji oblikovanja in ohranjanja novega partnerskega razmerja, skladno s slednjim pa deluje tudi stabilizacija novih odnosnih razmerij med rezidenčno biološko materjo in otrokom, saj se kakovost partnerskega odnosa pomembno izboljša.

Prenašanje usmiljenja v ta odnos je Dareta začelo motiti ... In sem skozi to videla, da je začel Peter izkoriščati. Žugal mu je na začetku, ubogati ga ni hotel, karkoli je Dare rekel, mu je bilo odveč. Jaz sem pa rekla »revček, moj Peter« in sem videla, da se je moj odnos z Daretom začel krhati. In to so bile življenjske napake. Potem sem se pa usedla in sem si rekla, da sem stara 30 let. A sedaj bom pa svoje življenje dala za otroka, pa od svojega ne bom nič imela. Sem si rekla, da moram otroka usmeriti na pravo pot, pa sebe. (Brigita, 32 let, rezidenčna biološka mati.)

Zanimivo je, da biološki očetje (rezidenčni in nerezidenčni) v nobenem primeru niso podvomili v uspešno vključitev nove partnerke v družino niti se niso obremenjevali z oblikovanjem odnosa med socialno materjo in otrokom ob nastanku reorganizirane družine. Najprej so izhajali iz dejstva, da so socialne matere seznanjene z družinsko strukturo, nadalje iz dejstva poznavanja osebnostnih značilnosti otroka in nove partnerke ter iz lastne sposobnosti aktivnega vključevanja v usmerjanje oblikovanja odnosa. Glede na njihovo nepoznavanje posebnosti dinamike reorganizirane družinske strukture⁹ na tem mestu lahko izpostavimo ideologijo biološkega starševstva oz. ideologijo materinstva kot vir samoumevnosti dinamike življenja v reorganizirani družini. Materinstvo kot družbeno-kulturni konstrukt – lahko se uporabi izraz sociokulturna naturalizacija ženskih vlog (Švab 2001) – se nekritično povezuje z reprodukcijo, rojevanje kot kompetenca ženskega spola pa je izhodiščna točka nadaljnjih interpretacij in definicij materinstva in ženskih vlog. V poznomoderni družbi materinstvo ohranja pomensko kontinuiteto in ostaja koncept, ki determinira ženske; osnovna naloga žensk je še vedno vzgoja in oskrba otrok v družini. S plačanim delom oz. zaposlitvijo naj bi matere ogrožale otrokov razvoj (Arendell 1997a). Koncept materinstva v zahodnih družbah postavlja dvojico mati–otrok za temelj starševskega odnosa in osnovni dejavnik, ki ženske še vedno povezuje s tradicionalno spolno vlogo.

V nadaljevanju prispevka je razvidno, da tudi oblikovanja, dojemanja in izvajanja vlog v socialnem materinstvu izhajajo iz biološkega materinstva ter iz družbeno-kulturnih determinant ženskega spola. Analiza intervjujev je pokazala, da so biološki očetje v reorganiziranih družinah uspešno vključitev novih partnerk v družino samoumevno predpostavljali, kljub temu da predhodno še niso imeli izkušenj z dinamiko in struk-

9. Le eden od bioloških očetov, sodelujočih v raziskavi, je izpostavil dejstvo nenuklearnosti: »Sem zmeraj govoril, da moramo vedeti, da smo sestavljeni« (Žiga, 35 let, rezidenčni socialni oče).

turo reorganizirane družine. Socialne matere so samoumevne predpostavke bioloških očetov potrdile v vsakdanjem družinskem življenju. Do otrok so oblikovale prijateljski odnos, ki je temeljil v pripisanih lastnostih ženskega spola (opravljanje družinskega dela, pozornost do otrok, pomoč pri obveznostih, prilagajanje, popuščanje ...), z izjemo emocionalnega dela in vzgojne dimenzije.

Hkrati z vzpostavitvijo partnerskega odnosa soodvisno poteka tudi oblikovanje dojemanja odnosa med socialnim staršem in otrokom pri biološkem staršu. Analiza intervjujev je pokazala več determinant pozitivnega dojemanja odnosa: nizka pričakovanja socialnega starša do otroka oz. da socialni starš od otroka ne pričakuje uspešnosti na akademskem, športnem, umetniškem idr. področju ter da posledično ne oblikuje kontekstualnih zahtev za doseg cilja, Enako pomembno za pozitivno dojemanje odnosa je tudi, da socialni starš v okviru svoje vloge ne izvaja vzgojne dimenzije. Determinante pozitivnega dojemanja odnosa med socialnim staršem in otrokom pri biološkem staršu so še pretekle izkušnje z izvajanjem starševske vloge pri nekdanjem partnerju, kompatibilnost osebnostnih značilnosti med socialnim staršem in otrokom ter delitev vsakdanjega družinskega življenja.

Nizka pričakovanja socialnega starša do otroka in opustitev vzgojne dimenzije starševske vloge v vsakdanjem življenju predstavljata kontinuiteto življenjskih ritmov in ohranjanje zasebnega prostora otroka, kar je pomembno pogojeno s starostjo otroka. Starejši ko so otroci ob nastanku reorganizirane družine, bolj izrazito se kaže potreba po ohranjanju utečenih dnevnih ritmov in zasebnega prostora.

Pretekle izkušnje z izvajanjem starševske vloge pri nekdanjih partnerjih so v reorganizirane družine vpete v pričakovanjih in perspektivah bioloških staršev v kontekstu starševstva. Če so nerezidenčni biološki starši svojo starševsko vlogo v nuklearni družini oblikovali kot marginalno, socialni starši v reorganiziranih družinah lažje oblikujejo pozitivno dojemanje odnosa med njimi in otrokom pri biološkem staršu.

Združljivost osebnostnih značilnosti otroka in socialnih staršev je mehanizem, ki dodatno lajša vzpostavljanje odnosa in vsakdanje življenje nasploh.

V odnosu med socialnim staršem in otrokom pa biološki starši izpostavljajo predvsem dimenzijo pričakovanj in zahtev socialnega starša do otroka in na tej podlagi oblikujejo dojemanje odnosa.

Otroka ni dobro preveč ščititi. Je pa Luka (partner – op. a.) kar zahteven do Ažbeta. Jaz malo uravnavam. Meni gre strašno na jetra to, da ljudje postavljamo ena merila. Kar ena splošna pravila, pa merila ... zato sem v zahtevnosti bolj tako ... Luka je pa stara šola. Drugače je pa Luka zelo dober do Ažbeta. Če bi ga Ažbe malo znal okrog prsta ... (Vesna, 37 let, rezidenčna biološka mati.)

Anja (hči – op. a.) je nezahtevna, so se hitro ujeli. (Robi, 42 let, nerezidenčni biološki oče.)

Merila in pričakovanja socialnega starša do otroka v vsakdanjem življenju (šola, samostojnost, red ...), ki so previsoka, so ena od determinant negativnega dojemanja odnosa pri bioloških starših. Poleg omenjenega biološki starši odnos vidijo kot ne najbolj pozitiven tudi v primeru, ko se socialni starš izmika vsakdanjemu družinskemu življenju oz. je organizacija časa v nasprotju z dejavnostmi otrok in biološkega starša, ter kadar socialni starš dela razlike v odnosu do bioloških in do partnerjevih otrok.

Posledica omenjenih dejavnikov, ki dojemanje odnosa opredelijo kot negativno, sta občutek nepoznavanja otroka pri biološkem staršu in posredno nezaupanje socialnemu staršu v odnosu do otroka.

4.3 Dojemanje dinamike oblikovanja odnosa med socialnim staršem in otrokom

Pa vendar je večinsko dojemanje bioloških staršev odnosa med socialnim staršem in otrokom dojemanje prijateljskega odnosa. Tako kot vsa dinamika reorganizirane družine je tudi odnos, ki je kategoriziran kot prijateljski, pogojen s starostjo otroka in statusom rezidenčnosti ter dodatno še s trajanjem življenja v reorganizirani družini. Starejši rezidenčni otroci v odnosu do socialnih staršev bolj gotovo pristanejo na oblikovanje in ohranjanje prijateljskega odnosa, ki nima vzgojnega oz. disciplinatornega elementa, kot pa na oblikovanje starševskega odnosa. Pri mlajših rezidenčnih otrocih se s trajanjem skupnega bivanja v družini prijateljski odnos pogosto preoblikuje v starševski odnos, medtem ko starost otrok nima pomembnega vpliva v primeru, ko imajo otroci nerezidenčen status, saj odnos kontinuirano ostaja prijateljski. Prijateljski odnos se oblikuje razmeroma hitro, v prvem letu reorganizirane družine in se pojavlja na relacijah med socialnimi materami in otroki, ne glede na status rezidenčnosti otrok. Pomoč pri oblikovanju in ohranjanju odnosa s strani biološkega starša se odvija v kontekstu oblikovanja otrokovih in partnerjevih dojemanj o družinskih članih (opisovanje otroka novemu partnerju in obratno, pogovor o odnosu med socialnim staršem in otrokom), v kontekstu vodenih dejavnosti v prostem času (socialni starš se na pobudo biološkega starša vpleta v aktivnosti, ki so v interesu otroka) in nenazadnje skozi dejstvo odsotnosti biološkega starša (zaposlitev) v vsakdanjem družinskem življenju ter s tem posredno izraženim zaupanjem v socialnega starša.

Zmeraj sem govoril, da zaradi kur in zaradi otrok se ne bom kregal. Sva se ogromno pogovarjala o odnosu samem in mogoče sem na tak način pomagal graditi odnos. Jaz večkrat rečem Mateji, naj vzame Emo pa Manco, ker je ženska, jaz bom pa že Jureta pa Miha. Tako je. Mateja je pač taka, kot je, in mislim, da je kar spontano vse prišlo. (Žiga, 35 let, rezidenčni biološki oče.)

Začetne predpostavke rezidenčnih bioloških mater o odnosu med otrokom in socialnim očetom (samoumevno sprejemanje otrok) v dinamiki vsakdanjega življenja in z oblikovanjem partnerskega odnosa izgubijo intenziteto. Kljub jasnim izhodiščem o položaju otroka v novi družinski strukturi pa je analiza intervjujev pokazala, da so redki primeri rezidenčnih bioloških mater, ki svojih pričakovanj in zahtev ne znižajo v korist partnerskega odnosa oz. v korist starševskega odnosa med socialnim očetom in otrokom, saj ženske pogosteje kot moški odnos med socialnim staršem in otrokom dojemajo kot starševski odnos.

Vzgojna dimenzija odnosa med socialnim staršem in otrokom ter zagotavljanje družinske ekonomske gotovosti sta dve temeljni premisi starševskega odnosa v reorganiziranih družinah (Ganong in Coleman 2004; Stewart 2007). Oblikovanje starševskega odnosa je pogojeno s starostjo otroka, statusom rezidenčnosti in posredno, prek preoblikovanja dojemanja o otroku pri rezidenčnem biološkem staršu, tudi s trajanjem

reorganizirane družine. O starševskem odnosu se najpogosteje govori pri mlajših rezidenčnih otrocih, ki v reorganizirani družini živijo dve leti ali več. Tip odnosa se oblikuje med socialnimi očeti in otroki, manj pogosto med socialnimi materami in otroki. Starševski odnos med otrokom in rezidenčnim socialnim očetom se oblikuje v začetnem obdobju življenja v reorganizirani družini, v prvem letu, in je izrazito dinamičen, nima kontinuiranega razvoja, ker rezidenčne biološke matere sprva aktivno sodelujejo v oblikovanju odnosa, kasneje pa ga skušajo dekonstruirati in redefinirati. Materinske strategije sooblikovanja starševskega odnosa med socialnim očetom in otrokom so enake očetovskim strategijam pri sooblikovanju prijateljskega odnosa med socialnimi materami in otroki (oblikovanje otrokovih in partnerjevih dojemanj o družinskih članih, usmerjene dejavnosti v prostem času, odsotnost biološkega starša v določenem časovnem segmentu vsakdanjega družinskega življenja). Želja po redefiniranju obstoječega odnosa se pojavi v vsakdanjem družinskem življenju, najpogosteje v okviru vzgojne dimenzije očeta, ter izhaja iz posebnosti odnosa mati–otrok oz. iz obdobja življenja v enostarševski družini.

Z Markom sva bila strašno navezana, sem imela samo njega, sva bila 24 ur skupaj. Vidim, da se na otroka ne smeš preveč navezati. Res, da imaš samo otroka, ampak ... Tako da lahko da ima moj malo drugačen odnos do otrok, nasploh do otrok, ima lahko preveč strogo. Lahko besedno izrazi bolj strogo ali pa povzdigne glas. Je rekel, da ko bo Mark imel 20 let, da mu bo hvaležen. (Barbara, 35 let, rezidenčna biološka mati.)

Po začetni stabilizaciji starševskega odnosa skušajo rezidenčne biološke matere z dimenzijo branjenja in z dimenzijo mediacije omiliti disciplinatorno dimenzijo očetovstva. Socialni očetje skozi vsakodnevne aktivnosti racionalizirajo pomen vzgojne dimenzije (red, higienski standardi, ubogljivost, spoštovanje, odgovornost ...) in pomen zmanjševanja intenzitete emocionalne vezi med materjo in otrokom (kakovost partnerstva, odraščanje otrok); na ta način generirajo spremembo dojemanja pri rezidenčnih bioloških materah, ki je pogoj za ponovno utrditev starševskega odnosa. Odpor do spremembe dojemanja pri rezidenčnih bioloških materah temelji v heterogenih izhodiščnih scenarijih o oblikovanju in ohranjanju odnosa med socialnim staršem in otrokom, ki so produkt ideologije biološkega starševstva.

Najbolj je bilo pa to, ko so mi drugi tako govorili. Meni so stalno kakšne kolegice pa mami pa ati pa znanci: joj, pazi se, pa ne očim, pa ne tako, da ne bo kaj narobe, bodi pozorna ... Skozi to sem jaz potem začela tako gledat. (Kaja, 31 let, rezidenčna biološka mati.)

V nasprotju z biološkimi očeti za biološke matere dinamika vsakdanjega življenja v reorganizirani družini ni samoumevna in je predmet intrasubjektivnega presojanja in preverjanja. Matere si v začetnem obdobju skupnega življenja z novim partnerjem želijo in upajo, da se bo v novi življenjski skupnosti oblikoval funkcionalen odnos med otrokom in socialnim očetom, ne prepoznavajo pa še pomembnih mehanizmov (razvidnost o strukturi, značilnosti družinskih članov, aktivna vloga pri oblikovanju odnosa), ki kakovost odnosa tudi zagotavljajo.

4.4 Dinamika oblikovanja odnosa in vlog glede na dojetanje socialnih staršev

Pri raziskavi sta se kontinuirano menjavala dva tipa odnosov – prijateljski in starševski odnos med socialnim staršem in otrokom. Prijateljski odnos med socialnim staršem in otrokom ima pri dojetanju socialnih staršev eno samo determinanto – determinanto spola socialnega starša.

Socialne matere so tiste, ki najpogosteje – ne glede na svoj status rezidenčnosti in prisotnost bioloških otrok – oblikujejo prijateljski odnos do nebioloških otrok in znotraj tega odnosa prevzemajo vlogo materinstva, a ne v vlogi matere. Marilyn Coleman, vodilna avtorica na področju reorganiziranih družin, je skupaj s Shannon Weaver (2005) identificirala tri temeljne vloge socialnih mater: (1) materinstvo, a ne v vlogi matere, (2) k drugim usmerjene vloge in (3) vloga *outsiderke*. Materinstvo, a ne v vlogi matere odraža stališče o legitimnosti ene, tj. biološke matere in stališče o skrbstveni dimenziji družinskega življenja v domeni ženskega spola. Ženske, ki so svojo vlogo socialne matere dojemale kot materinstvo, a ne v vlogi matere, so se v odnosu do otrok opisovale kot prijateljice, odgovorne in ljubeče odrasle ženske, kot osebe, ki nudijo emocionalno podporo, in kot mentorice. Opravljale so dela, kot so kuhanje, čiščenje, dajanje nasvetov, pomoč pri šolskem delu ipd. Konceptualizacija vloge kot k drugim usmerjene vloge je v funkciji ohranjanja odnosa med rezidenčnim biološkim staršem in otrokom. V vlogi *outsiderke* socialne matere niso bile del družinskega življenja. Primarno so bile partnerke, v odnose z otroki pa so vstopale izključno na partnersko pobudo (Weaver in Coleman 2005).

Tudi socialne matere v raziskavi so se opisovale kot otrokove prijateljice, podporne, pomočnice ..., kratka kot ženske v tradicionalni vlogi z izjemo materinstva, saj so v družini opravljale opravila, kot so kuhanje, čiščenje, likanje ter nudenje podpore otroku in partnerju. Z objektivnega gledišča odnosi v kategorijo starševskih odnosov niso umeščeni zaradi umanjkanja vzgojne funkcije pri socialnih materah. Klara pravi, da

reda ne moreš vzpostaviti, če že ko skozi vrata pride, reče, da je pri mami sesala, da je cel teden pospravljala pa cunje obešala. Se hoče že takoj ubraniti. Saj kaj naredi, ampak moraš na fini način. Včasih pa nimaš interesa prositi, ker med tem časom že stokrat sam narediš. (Klara, 40 let, rezidenčna socialna mati.)

Subjektivna dimenzija v pogovorih pa diskusijo prestavi na raven emocionalnega, saj socialne matere eksplicitno ne želijo prevzemati materinske vloge (kljub temu da prevzemajo tradicionalno žensko vlogo v vsakdanjem družinskem življenju) in posledično vzpostavijo mehanizem, ki to zagotavlja, to pa je relativna emocionalna odmaknjenost.

Drugače je pa važno to, da se res počuti sprejetega, da se ne zanemari njegovih čustvenih potreb, pa da se jaz ne postavljam v vlogo njegove mame. To se mi zdi zelo pomembno. Jaz sem njemu tako ... prijateljsko. Midva imava eno prijateljsko vez. On ve, da sem jaz tista, ki mu bom dala jesti pa tako, samo nikoli pa tako, da bi igrala mamo, to pa ne ... Bolje je bilo tako – onadva sta še vedno oče pa sin, jaz sem pa pač ena oseba, ki

bo prisotna v njegovem življenju, ker sem del atijevega življenja. (Teja, 32 let, nerezidenčna socialna mati.)

Logično, da daš otroku ljubezen pa da si prijazen. Ampak drugemu otroku ne moreš dati, po mojem. Drugi otrok, če nisi ti mati njegova, ne vzame tako tistega, kar mu daješ, kakor pa od svojega starša. Jaz ne vem, zakaj bi se trudila pa dajala ... bo verjetno prevladala od une. Ne upam se spustit na raven mamice. Ne vem, ker bodo verjetno zavrnitve, to pa ne sprejemam dobro. Če me eden zavrne, me težko dobi nazaj. (Ivana, 34 let, rezidenčna socialna mati.)

Najpogosteje prevzeta vloga socialnih mater znotraj prijateljskega odnosa (materinstvo, a ne v vlogi matere) je determinirana z izogibanjem prevzemanju vzgojne dimenzije in z delno emocionalno odmaknjenostjo med socialno materjo in otrokom, kar oboje temelji na nebiološki povezanosti med osebama oz. ideologiji biološkega starševstva. Stališče o neprevzemanju materinske vloge vodi do prepuščanja vzgojne dimenzije biološkemu očetom, emocionalna odmaknjenost pa se vzpostavi prek istega stališča ali v izkušnjah vsakdanjega družinskega življenja, kar najbolje prikazuje kar spodnji citat:

Tamala me je hotela na začetku klicat mami, pa je bivša od Mateja popi.... To ji pa tudi jaz dam prav. Pa sem rekla, da je mamica samo ena, pa je Saša rekla, da ima mene rajši. Na začetku je bila tako zapeta zame. Potem sem pa rekla, da me ne more klicat mami, lahko po imenu, ljubkovalno, ker je mami samo ena. (Klara, 40 let, rezidenčna socialna mati.)

Prijateljski odnos med socialnimi materami in otroki se vzpostavi ter utrdi hitro, najpogosteje že v prvem letu življenja v reorganizirani družini, in sicer kot posledica takojšnje navezanosti otroka na socialno mater ali pa kot posledica razvidnosti strukture in nujnosti sprejemanja partnerjevih otrok za funkcionalno delovanje reorganizirane družine. Z vidika dojetanja socialnih mater se odnos oblikuje brez pomoči bioloških očetov, predvsem v vsakdanjem življenju, ko so očetje pogosto odsotni in skrb za otroke prevzemajo socialne matere. Odnos se redko oblikuje z očetovo podporo, in sicer prek vzpostavitve otrokovih zaznav o socialni materi. Oblikovanje vloge socialne matere v reorganizirani družini ima torej redko podporo biološkega očeta, obenem pa je predhodno močno obremenjeno z oblikovanjem vloge per se, ki se oblikuje v kontekstu biološkega materinstva (izogibanje prevzemanju materinske vloge) z izhodiščnim ciljem otrokovega sprejemanja socialne matere in funkcionalnega preoblikovanja poznanega vsakdanjega družinskega življenja. Preoblikovanje vsakdanjega družinskega življenja se veže na spremenjeno družinsko strukturo (novi družinski člani in posledično nova razporeditev časa, pozornosti, ekonomskih virov) in na spremenjeno dinamiko vsakdanjega družinskega življenja (količina družinskega dela, spremenljivost strukture, medosebni odnosi, usklajevanja).

Iz česa se torej napaja vloga materinstva, a ne v vlogi matere ali, rečeno drugače: kje socialne matere najdejo strategije za oblikovanje odnosa do otrok v okviru omenjene vloge? Glede na to, da prisotnost bioloških otrok ni determinanta oblikovanja/vzpostavljanja in izvajanja vloge materinstva, ki ni v vlogi matere, je videti, da vloga temelji v družbeno-kulturni definiciji ženskega spola (prijateljice, podpornice, pomočnice,

kuharice, čistilke ...), ki je tudi izhodišče za oblikovanje in dojemanje vloge socialne matere.

Socialne matere v odnos ne vstopajo z gotovostjo o uspehu, kot pravi Jelica (44 let, nerezidenčna socialna mati): »Sem upala, da bo tako. Vedela pa nisem.« To je ravno nasprotno kot pri socialnih očetih in njihovih pričakovanjih o življenju v reorganiziranih družinah. Socialni očetje predhodno odnosa s partnerkinimi otroki ne problematizirajo, temveč svojo vlogo socialnih očetov oblikujejo ločeno od možnosti izbire ali – če se naslonimo na Jeličine besede – ločeno od pojma upanja. Razvidnost strukture reorganizirane družine je izhodišče vzpostavitve vloge socialnih očetov, ki je oblikovana tako, da vodi k oblikovanju funkcionalnega odnosa med otrokom in socialnim očetom ter predhodno ni obremenjena z idejami o uspehu oz. neuspehu.

Seveda sem tak odnos pričakoval, sem vedel, v kaj se spuščam, (Stane, 52 let, rezidenčni socialni oče.)

Poleg upoštevanja družinske oblike na oblikovanje vloge socialnih očetov in dojemanje te vloge pomembno vplivajo še pretekle izkušnje z otroki:

Imam izkušnje z otroki, sem eno leto učil glasbo v zavodu, otroke z downovim sindromom. (Aleksander, 35 let, rezidenčni socialni oče.)

Take izkušnje v izvajanju vloge vnašajo gotovost in odločnost.

Ona je imela že pet let otroka, jaz pa izkušenj z otroki nisem imel ... Mogoče jaz nimam filinga za mularijo, ampak rajši korak nazaj naredim. (Boštjan, 37 let, rezidenčni socialni oče.)

Socialni očetje v raziskavi svoj odnos do otrok najpogosteje opisujejo kot starševski odnos, le v enem primeru je bil odnos med socialnim očetom in otrokom odnos intimnih tujcev, ki predpostavlja nevpletenost v medsebojno vsakdanje življenje in emocionalno odmaknjenost (Ganong in Coleman 2004). Rezidenčni socialni oče to opiše kot »hladen odnos, nič ne počneva skupaj, ker to ni v interesu njene mamice. Nimam pravice soodločati o ničemer, kar se je tiče« (Blaž, 34 let, rezidenčni socialni oče). Tudi starševski odnos se, tako kot prijateljski, oblikuje in utrdi v prvem letu skupnega življenja v reorganizirani družini ter se največkrat razvija spontano, brez pomoči rezidenčnih bioloških mater. Socialni očetje kot najpomembnejša dejavnika za hitro oblikovanje in utrditev starševskega odnosa med njimi in otroki navajajo delitev vsakdanjega življenja ter zaupanje rezidenčnih bioloških mater v načine upravljanja vsakdanjega življenja. V starševskem odnosu med socialnimi očeti in otroki se kažeta vzgojna dimenzija in dimenzija hranilca družine; obe sta neodvisni od predhodnih izkušenj z otroki in od vloge nerezidenčnega biološkega očeta v otrokovem življenju, sta pa pogojeni s tem, kakšne so predstave rezidenčne biološke matere o otroku in socialnem očetu.

Že v vsakdanjem življenju nuklearne družine je namreč očetovstvo večinoma posredovano in izpogajano prek materinstva: očetje materam pomagajo pri skrbi za otroke in opravljajo tista dela, ki jih matere zaradi takšnih in drugačnih razlogov ne zmorejo oz. ne želijo opraviti (Smart 1999). Osnovna vloga moških v družini je zagotavljanje materialne gotovosti in nudenje (emocionalne) podpore ženski. V primeru ločitve ali razveze moški izgubijo žensko kot posrednico v odnosu med njimi in otrokom, kar

posledično lahko pomeni, da se v vlogi očetov ne znajdejo več, zato morajo vlogo preoblikovati v skladu z novimi pogoji ločenega življenja.

V raziskavi se je pokazalo, da je tako kot vloga nerezidenčnega biološkega očeta tudi oblikovanje vloge socialnih očetov vezano na rezidenčno biološko mater, ki mora opustiti ideje in prakse ekskluzivnega odnosa z otrokom, če želi socialnemu očetu omogočiti starševski odnos z otrokom. Preoblikovanje materinske vloge se odvija na ravni opuščanja osrednje vloge materinstva. Carol Smart (1999:110) o nuklearni družinski obliki pravi, da je na mestu vprašanje, »ali mora mati, ko oče postane bolj oče, postati manj mati«. Vendar je družbeno-kulturna opredelitev vloge socialnih staršev obeh spolov paradoksalna – pričakuje se pasiven odnos do nebioloških otrok in prepuščanje skrbi za otroke biološkim staršem, hkrati pa se to isto nedejavnost kritizira, ker naj bi temeljila na genetski nepovezanosti (Ganong in Coleman 2004). Vloga socialnega očeta in družbeno oblikovano očetovstvo se v mnogih vidikih prepletata, kar pa ne velja za vlogo socialne matere in družbeno oblikovano materinstvo. Konstrukt in dojetje očetovstva (očetje so vpleteni v družinsko delo kot pomočniki materam) zatorej ustvarjata manjšo diskrepanco med dejanskim stanjem in normativnimi zahtevami, materinstvo kot konstitutivni element družine pa je nasprotno nevpletenosti oz. odmaknjenosti, ki je konstitutivni element vloge socialnega starševstva (Weaver in Coleman 2005).

V starševskem odnosu rezidenčni socialni očetje svojo vlogo dojemajo kot nadomestno, kot da so nadomestek nerezidenčnega biološkega očeta (Coleman in Ganong 1994; Ganong in dr. 1999). Tako definiranje vloge ni problematično, dokler dojetje očetovstva temelji na prevladujočem položaju biološkega materinstva, saj je odnos med očetom in otrokom pogosto posredovan prek matere (Ganong in Coleman 2004; Golombok 2000). Tudi iz analize intervjujev je razvidno, da se težave z vlogo pojavijo, ko rezidenčni socialni očetje funkcionalnost vloge vidijo primarno v discipliniranju otrok.

Dobro, da imam jaz toliko energije, da se lahko to grem. Kakšen tip bi vam reku »ko vam je...«. Sem Žanu svet na glavo obrnil. Otrok ga pa takle ne bo sral. (Aleksander, 35 let, rezidenčni socialni oče.)

Citat opisuje del vsakdanjega družinskega življenja, ki je po besedah Aleksandrove partnerke v začetnem obdobju vzpostavljanja reorganizirane družine v partnerski odnos vnesel konflikte in potrebo po redefiniranju vlog družinskih članov.

Zato analitiki zagovarjajo predvsem model akumulacije kot najbolj učinkovit način odnosa med socialnimi očetmi in otroki. Model naj ne bi impliciral morebitnih občutkov nadomestljivosti vloge nerezidenčnega biološkega očeta, ker temelji na oblikovanju prijateljskega odnosa med socialnim očetom in otrokom. Seveda se pojavi vprašanje, kako je vzpostavitev prijateljskega odnosa ob predpostavkah družbeno-kulturne opredelitve očetovske vloge v funkciji discipliniranja in glavnega hranilca družine sploh mogoča. Posledično se lahko oblikujejo tipi odnosov med socialnimi očetmi in otroki, ki so nekje vmes med vlogo starša in vlogo prijatelja (Ganong in dr. 1999). Avtorji v raziskavi so take odnose poimenovali kvazisorodniški odnosi oz. so socialne očete označili kot kvazisorodnike (Ganong in dr. 1999), ki so do otrok prijazni, topli, zaščitni-

ški, odločitve glede otrok pa prepuščajo partnerju in v odnose vstopajo z manjšo mero emocionalnosti. Kvazisorodniški odnosi so pogostejši med otroki in nerezidenčnimi socialnimi očeti kot pa med otroki in rezidenčnimi socialnimi očeti. Četrty tip odnosa je že predstavljeni odnos intimnih tujcev.

Glede na rezultate empirične raziskave torej lahko zaključimo, da sta tako starševski kot prijateljski odnos med socialnim staršem in otrokom najpomembneje določena s spolom – prijateljski odnos je rezerviran za socialne matere, starševski odnos pa za socialne očete. Odnos med socialnimi očeti in otroki ni pomembneje pogojen ne s statusom rezidenčnosti, ne s starostjo otrok, ne s trajanjem reorganizirane družine in ne s prisotnostjo bioloških otrok.

Analiza intervjujev je pokazala, da so socialne matere običajno postavljene v starševski odnos v kontekstu vsakdanjega družinskega življenja, ko je biološki oče malo prisoten, zato so nekako prisiljene v vzpostavitev starševskega odnosa z vzgojno dimenzijo, socialni očetje pa do otrok oblikujejo prijateljski odnos takrat, kadar biološke matere eksplicitno ne dovolijo izvajanja vzgojne dimenzije v odnosu do otroka. Ali kot pravi Mitja (50 let, rezidenčni socialni oče):

Sicer se ne vmešavam v nič. Se nočem, drugače bi se pa lahko. Tanjo dobro živcirata, jaz rečem Tanji, ampak se pač ne bom vmešaval v to.«

Seveda ne gre kar povprek posploševati povezav med spolom in vrsto odnosa, je pa pogostost dvojic socialna mati – prijateljski odnos in socialni oče – starševski odnos v intervjujih velika in potrjuje zgornje zaključke.

5 Zaključek

Za starševstvo v reorganiziranih družinah, zajetih v vzorec, torej velja, da je vir samoumevnosti dinamike življenja ideologija materinstva oz. dojemanje ženskega spola, ki ženskost povezuje z materinstvom. Slednje posredno – prek preoblikovanja individualnih starševskih predstav – spolno nevtralno določa oblikovanje biološkega in socialnega starševstva v reorganiziranih družinah. Socialni starši morajo uskladiti predhodne predstave o svoji vlogi z izvajanjem vloge, kar je pogojeno s kasnejšimi izkušnjami z življenjem v reorganizirani družini, biološki starši pa morajo redefinirati pomen koncepta biološkega starševstva per se.

Pomembnost raziskovanja reorganiziranih družin sem postavila v kontekst posebne dinamike vsakdanjega življenja, ki izhaja iz diskriminatorne obravnave reorganiziranih družin zaradi socialne dimenzije starševstva. Družbeno-kulturno dojemanje in interpretacija reorganiziranih družin namreč izvirata iz zgodovinsko oblikovanih mitov in stereotipov, uveljavljene terminologije oz. jezika ter iz medijskih predstavitev. Prevladujoča ideologija nuklearne družine s konceptom biološkega starševstva in institucijo materinstva ima pomemben vpliv na družbeno obravnavanje in dojemanje reorganiziranih družin ter na dojemanje družinskih članov, ki živijo v reorganiziranih strukturah (Ganong in Coleman 2004).

Pomen biološkega starševstva je družbeno definiran. Biološko starševstvo kljub poznomodernim spremembam v starševstvu (Smart in Neale 1999) ohranja status

primerljive osnove, je nevprašljivo in v odnosu do drugih oblik starševstva prevladujoče. Analitiki heterogene družinske oblike pogosto interpretirajo skozi perspektivo heteronormativnosti in biološkosti ter vlečejo zaključke, da se zaradi genetske nepovezanosti pri družinskih članih oz. otrocih pojavlja deprivacija; na ta način reproducirajo pomembnost biološkega starševstva, če že ne nuklearne družinske oblike.

Kljub sodobni pluralizaciji družinskih oblik in procesov je ideologija nuklearne družine v družbeno-kulturnem prostoru pozne modernosti še vedno prisotna (Švab 2002, 2006). Pravzaprav sta bolj kot ideologija nuklearne družine problematični ideologiji, ki to podpirata, tj. ideologija biološkega starševstva in ideologija materinstva; slednja favorizira razmerje med materjo in otrokom kot primarno starševsko razmerje. Analiza intervjujev je pokazala, da ti ideologiji pomembno vplivata na starševstvo v reorganiziranih družinah.

Viri

- Arendell, Terry (1997a): *A Social Constructionist Approach to Parenting*. V T. Arendell (ur.): *Contemporary Parenting: Challenges and Issues*: 1–144. Thousand Oaks, London, New Delhi: Sage.
- Arendell, Terry (1997b): *Divorce and Remarriage*. V T. Arendell (ur.): *Contemporary Parenting: Challenges and Issues*: 154–195. Thousand Oaks, London, New Delhi: Sage.
- Beck, Ulrich (1992): *Risk society. Towards a New Modernity*. London: Sage Publications.
- Beck, Ulrich, in dr. (1994): *Reflexive Modernization. Politics, Tradition and Aesthetics in the Modern Social Order*. Cambridge: Polity Press.
- Berg, C. Ellen (2003): *The Effects of Perceived Closeness to Custodial Parents, Stepparents and Nonresident Parents on Adolescent Self-esteem*. *Journal of Divorce & Remarriage*, 40 (1): 69–86.
- Bray, H. James, in Berger, H. Sandra (1993): *Developmental Issues in Stepfamilies Research Projects: Family Relationships and Parent-Child Interactions*. *Journal of Family Psychology*, 7 (1): 76–90.
- Burcar, Lilijana (2009): *Socializacija mladih skozi literarne pravljice: primer konstrukcije biološkega in socialnega starševstva*. *Socialno delo*, 48 (1–3): 17–34.
- Cheal, David (2002): *Sociology of Family Life*. New York: Palgrave MacMillan.
- Claxton-Oldfield, Stephen (2000): *Deconstructing the Myth of the Wicked Stepparent*. *Marriage and Family Review*, 30 (1–2): 51–58.
- Claxton-Oldfield, Stephen, in dr. (2002): *Some Possible Implications of Negative Stepfather Stereotypes*. *Journal of Divorce & Remarriage*, 36 (3–4): 77–88.
- Cohen, D. Jonathan, in Fowers, J. Blaine (2004): *Blood, Sweat, and Tears: Biological Ties and Self-Investment as Sources of Positive Illusions About Children and Stepchildren*. *Journal of Divorce & Remarriage*, 42 (1–2): 39–59.
- Coleman, Marilyn, in Ganong, H. Lawrence (1994): *Remarried Family Relationships*. USA: Sage Publications, Inc.
- Cooksey, C. Elizabeth, in Craig, H. Patricia (1998): *Parenting From a Distance: The Effects of Paternal Characteristics on Contact Between Nonresidential Fathers and Their Children*. *Demography*, 35 (2): 187–200.

- Čačinovič-Vogrinič, Gabi (1995): Dopolnjene družine. V T. Rener in dr. (ur.): Družine-različne-enakopravne: 120–126. Ljubljana: VITRUM.
- Dainton, Merianne (1993): The Myths and Misconceptions of the Stepmother Identity: Descriptions and Prescriptions for Identity Management. *Family Relations*, 42 (1): 93–98.
- DeLongis, Anita, in Preece, Melady (2002): Emotional and Relational Consequences of Coping in Stepfamilies. *Marriage & Family Review*, 34 (1–2): 115–138.
- Doodson, Lisa, in Morley, David (2006): Understanding the Roles of Non-Residential Stepmothers. *Journal of Divorce & Remarriage*, 45 (3–4): 109–127.
- Filipčič, Katja (2002): Nasilje v družini. Ljubljana: Bonex.
- Fine, A. Mark, in dr. (1997): The Relation Between Role Constructions and Adjustment Among Stepfathers. *Journal of Family Issues*, 18: 503–525.
- Ganong, Lawrence, in dr. (1999): Stepparents' Affinity-Seeking and Affinity-Maintaining Strategies with Stepchildren. *Journal of Family Issues*, 20 (3): 299–327.
- Ganong, H. Lawrence, in Coleman, Marilyn (2004): Stepfamily Relationships: Development, Dynamics, and Interventions. New York: Academic/Plenum Publishers.
- Giddens, Anthony (2000): Preobrazba intimnosti: Spolnost, ljubezen in erotika v sodobnih družbah. Ljubljana: *cf.
- Golombok, Susan (2000): Parenting: What really counts? London: Routledge.
- Hofferth, L. Sandra, in Anderson, G. Kermyt (2003): Are All Dads Equal? Biology versus Marriage as a Basis for Paternal Investment. *Journal of Marriage and Family*, 65 (1): 213–232.
- Oakley, Ann (2000): Gospodinja. Ljubljana: *cf.
- Smart, Carol (1999): The »New« Parenthood: Fathers and Mothers after Divorce. V E. B. Silva in C. Smart (ur.): *The New Family?: 100–114*. London: Sage, cop.
- Smart, Carol, in Neale, Bren (1999): *Family Fragments*. Cambridge: Polity Press.
- Stewart, D. Susan (1999): Nonresident Mothers' and Fathers' Social Contact with Children. *Journal of Marriage and the Family*, 61 (4): 894–907.
- Stewart, Susan (2001): Contemporary American Stepparenthood: Integrating Cohabiting and Nonresident Stepparents. *Population Research and Policy Review*, 20 (4): 345–364.
- Stewart, D. Susan (2007): *Brave New Stepfamilies: Diverse Paths Toward Stepfamily Living*. London: Sage Publications, Inc.
- Stone, Glen, in McKenry, Patrick (1998): Nonresidential Father Involvement: A Test of a Mid-Range Theory. *Journal of Genetic Psychology*, 159 (3): 313–316.
- SSKJ (1975): Knj. 2: I-Na: 425. Ljubljana: Državna založba Slovenije.
- SSKJ (1991): Knj. 4: Preo-Š: 629-630. Ljubljana: Državna založba Slovenije.
- SURS (2010a): Dostopno prek: http://www.stat.si/pxweb/Dialog/varval.asp?ma=0554704S&ti=Razveze+zakonskih+zvez+glede+na+to%2C+komu+so+bili+otroci+dodeljeni%2C+Slovenija%2C+letno&path=../Database/Dem_soc/05_prebivalstvo/03_05155_nar_gib/04_05547_razveze/&lang=2 (30. 7. 2010).
- SURS (2010b): Dostopno prek: <http://www.stat.si/indikatorji.asp?ID=29> (30. 7. 2010).
- Švab, Alenka (2001): *Družina: Od modernosti k postmodernosti*. Ljubljana: Znanstveno in publicistično središče.
- Švab, Alenka (2002): Nove družine – nove stare ideologije. *Nove družine – nove stare ideologije. ČKZ*, 30 (207–208): 75–77.

- Švab, Alenka (2003): Kako »skrbna« je država? Konceptualizacija skrbi v družinski politiki v Sloveniji. V S. Sevenhuijsen in A. Švab (ur.): *Labirint skrbi: pomen perspektive etike skrbi za socialno politiko*: 51–73. Ljubljana: Mirovni inštitut, Inštitut za sodobne družbene in politične študije.
- Švab, Alenka (2006): Družinske spremembe. V T. Rener in dr. (ur.): *Družine in družinsko življenje v Sloveniji*: 63–88. Koper: Založba Annales.
- Thomson, Elizabeth, in dr. (2001): Remarriage, Cohabitation, and Changes in Mothering Behavior. *Journal of Marriage and Family*, 63 (2): 370–380.
- Zupančič, Karel, in Novak, Barbara (2008): *Predpisi o zakonski zvezi in družinskih razmerjih*. Ljubljana: Uradni list Republike Slovenije.
- Weaver, E. Shannon, in Coleman, Marilyn (2005): A Mothering but not a Mother Role: A Grounded Theory Study of the Nonresidential Stepmother Role. *Journal of Social and Personal Relationships*, 22 (4): 477–497.

Naslov avtorice:

Katja Pesjak

študentka na doktorskem študiju FDV s področja sociologije

e-mail: katja.pesjak@mf.uni-lj.si.